

UN CÂNTEC REVOLUȚIONAR DIN SECOLUL AL XIX-LEA

ADRIANA ȘIRLI*

Abstract

This paper presents a song of independence from the Ottoman oppression, aspiration fed by ideas spread by the 1789 French revolution. The song is found in a large collection of secular songs written in 1813, in Iasi, Moldavia by Niképhoros Kantouniarés, archdeacon of Antioch. Psaltés, composer, teacher of church music in Golia Monastery, N. Kantouniarés collected songs and wrote for the Phanariot society of the Moldavian capital who had knowledge of and practiced secular and Christian music of Byzantine tradition, as well as of Persian-Arabic.

The acculturation phenomenon is expressed on musical level by combining the modal scales of both traditions (in this specific case, makam *rast* and the 4th plagal echos).

Like the entire collection, quite rich and diverse in many ways, the revolutionary song belongs to the general movement towards the European civilization to which the Romanian Principalities aspired at the beginning of the 19th century.

Keywords: Niképhoros Kantouniarés, psaltés, composer, teacher of church music; revolutionary song; Byzantine and Arabic-Persian musical traditions; collection of secular music; 1813 Iasi, Moldavia

După „momentul Rhigas Velestinlis”, care zguduise Peninsula Balcanică dând speranțe grecilor și altor popoare vecine că se vor elibera de sub dominația otomană, dar care s-a soldat cu un eșec și cu moartea de martir a revoluționarului și a camarazilor lui (1798), a urmat o perioadă de acalmie aparentă. Speranța victoriei nu se stinsese însă, fiind încurajată și de evenimentele social-politice: pe de o parte, procesul de laicizare a culturii continua în Principatele Române, concretizat prin accesul la ideile iluministe și modernizarea treptată a societății după modelul european occidental. Pe de altă parte, frecventele conflicte armate ruso-turce pe teritoriile românești au avut ca efect, printre altele, și încurajarea de către curtea imperială rusă a activităților revoluționare din țările române¹, ceea ce a dus la fondarea societății secrete *Eteria* (Odesa, în 1814).

În acest context, prezența unui cântec revoluționar într-o culegere de cântece de lume nu ar părea întâmplătoare, ci mai degrabă simptomatică. Acest cântec care îndeamnă la lupta

* Adriana Șirli a fost membră a Institutului de Istoria Artei în perioada 1972–1987; ulterior a plecat în Franța, unde obține în 1995 titlul de doctor în muzicologie la Universitatea Sorbona. În prezent este cercetătoare independentă, stabilită la Paris. Adresă email: asirli@hotmail.fr.

¹ Această favoare din partea unui stat imperial venea ca urmare a recente anexării a Basarabiei (1812), fiind de fapt un pas suplimentar în programul expansionist al Rusiei.

armată se află într-o colecție – probabil prima de acest gen atestată în Moldova – datată 1813. Ea aparține unui muzician grec, Nichifor Cantouniaris, proaspăt venit la Iași în calitate de psalt și de dascăl de muzică religioasă la Mănăstirea Golia.

Arhidiacon de Antiohia², mare amator și de cântece laice, compozitor el însuși, Cantouniaris a inserat cântecul revoluționar între alte cântece, de o mare diversitate în privința stilului, a provenienței etnice, a limbii, subiectului și culorii melodice. Bineînțeles că, din motive de securitate, cântecul nu e însoțit, precum cele mai multe din colecție, de numele compozitorului, ci doar de indicația ενός μουζικάντου (a unui muzician), dar pesemne că anturajul său știuse despre cine este vorba.

Melodia este simplă și constă din 4 rânduri muzicale cu text, incluzând și refrenul. Restul poemului se reduce la alte trei strofe și refren. Cântecul este în modul 4 plagal bizantin, având ca echivalent turcesc makamul *rast*.

Dăm mai jos textul complet și traducerea lui, precum și linia melodică schițată de noi (a se vedea Fig. 1):

Όσοι είσθε των ελλήνων
κόκκαλα ανδρειωμένα...
πνεύματα εσκορπισμένα
τώρα λάβετε πνοή

Voi, care sunteți
din os viteaz de grec,
suflete împrăștiate,
ridicați capul acum!

R.

Τα όπλα λάβομεν,
Έλληνες άγομεν
ποταμιδόν έχθρών
το αίμα άς τρέξει πρό ποδών

Să luăm armele, Greci,
iar sângele dușmanilor
să curgă ca un fluviu
la picioarele noastre!

Στην φωνήν της σαλπγγός μου
απ'τους τάφους να ευγήτε,
την πατρίδα σας να διήτε,
πόσον κλαίει κ'θρηναί.

Ieșiți din morminte
la sunetul trompetei mele,
ca să priviți cum plânge
patria voastră.

R.

Δεύτε παίδες των ελλήνων,
άς φανώμεν άξιοι κείνων,
εκδικήσωμεν ανδρείως,
κάθε όνειδος εχθρών.

Urmași ai grecilor, veniți,
să fim demni de strămoși,
să răzbunăm cu mult curaj
toate insultele dușmanilor!

R.

Ο καιρός της δόξης ήλθεν,
εκδικήσωμεν ανδρείως,
τον ζυγόν της τυραννίδος,
που μας δώσαν την αρχήν.

Momentul gloriei a venit!
să ne eliberăm cu bravură
de jugul tiranilor
care (ei) ne-au lovit întâi.

R.

În *Iași 129* melodia cântecului este introdusă prin indicația modală *rast* – mod de sol – și corespondentul lui bizantin, 4 plagal. Ținând cont de structura modului turc, portativul are la cheie un bemol coborât cu o comă și un fa diez.

² Se pare că Moldova era atașată în mod special școlii din Hios (Ariadna Camariano-Cioran, *Relații româno-elene. Studii istorice și filologice – secolele XIV–XIX*, Ed. Omonia, București, 2008, p. 739). Muzicianul se semnează și „Nichifor Cantouniaris Hios” (locul nașterii sale), ceea ce ar putea sugera o invitație a curții moldave – ori, poate, preferința muzicianului însuși pentru această țară.

μέλος ἑνός μουσικάντου· ἐπίσμα νικηφόρου· μακάμ ἑάστε ἰπ²³

Ο - σοι ελ - σθε των ε - λη - νων κο - κκα - λα αν - φρει - ω - με -

ε - να πνευμα - τα ε - σκορ - πι - σμε - να τω - ρα λα - βε -

τε - ε - ε πνο - η - ην τω - ρα λα - βε - τε - ε - ε πνο -

ην τα ο - πλα λα - α - βο - μεν ε - λλη - νες α - γο -

μεν πο - τα - μι - δον ε - χθρων το αι - μα ας τρε - ξη

προ πο - δων :-

Fig. 1.

Cântecul a fost preluat cinci ani mai târziu de Nichifor Cantouniaris într-o copie a colecției (*Melpomeni*)³, pe care a amplificat-o și ameliorat-o, aducându-i multe informații și precizări suplimentare. El se găsește, de asemenea, într-o copie din 1825 (?)⁴, ca și într-o altă colecție muzicală, din 1864⁵. În aceasta din urmă sunt notate alte două cântece revoluționare.

³ Vatopedi, Ms. 1428 (Mt. Athos).

⁴ BAR, gr. 784. Data de 15 August 1825, de pe pagina de gardă a manuscrisului, nu e un indiciu sigur de vechime a redacției acestuia.

⁵ BAR, gr. 370. Dincolo de faptul că, fidel tradiției, conține un număr important de cântece turcești (chiar mai multe decât în colecțiile anterioare) și grecești, acest manuscris e interesant din multe motive, între care pentru că prezintă și câteva cântece lirice românești și un elogiu adresat Moldovei (fol. 148v: Χαίρε δόξα Μολδαβίας, χαίρε καύχημα σοφίας).

Fiecare din ele este redus la prima strofă a textului. Primul (f. 160v) a fost compus de Grigore Protopsaltul⁶, în ehul 2 plagal – *pa*; makamul indicat este *hitaz*, corespunzător acestui eh. Textul amintește grecilor de trecutul glorios al neamului: „Greci viteji, veniți! Tineri, alergați cu toată inima spre Parnasul zeilor sacri, voi ce de la strămoși ați moștenit inteligența și dragostea muzelor!”⁷. Refrenul tuturor celor trei cântece este același, enunțat mai sus.

Al doilea cântec (fol. 173v) este compus de Vasili Vyzantios⁸, în ehul 4 plagal-*ni*, fără indicație de makam. Textul este aproape identic cu prima strofă a cântecului revoluționar din *Iași 129*.

Al treilea cântec (fol. 174r) reproduce cântecul revoluționar din *Iași 129*. Numele compozitorului rămâne în continuare necunoscut; doar ehul bizantin, 4 plagal-*ni*, și makamul *rast* sunt indicate.

Toate cele trei cântece sunt scrise în noul sistem de notație muzicală, hrisantică⁹.

Textele sunt în grecește și se adresează explicit comunității fanariote. În ceea ce-i privește pe români, probabil că împărtășeau cu grecii acest repertoriu. Se știe că în acea vreme mulți români instruiți vorbeau grecește, aceasta fiind alături de turcă limba oficială a administrației.

Pe coperta interioară a manuscrisului *Iași 129* există două însemnări (tot în grecește): prima atestă că el e proprietatea unui anume Constantin Negruzzi în anul 1830; cealaltă este o dedicație, un an mai târziu (1831), făcută de aceeași persoană profesorului său, în semn de recunoștință. Deci colecția a circulat, într-o societate grecofonă care număra în acea vreme și mulți români.

Muzica era foarte prezentă în societatea românească și fanariotă și e atestată de multe documente din epocă. Cântece revoluționare (θούρια) al căror model a fost mesajul lui Rhigas au continuat să apară contribuind la marea ridicare la luptă (μεγάλο ξεσήκωμα) mult așteptată. În 1814, la Iași, la tipografia înființată de savantul cretan Manuel Bernardos (aderent la mișcarea eteristă) apărea, pe cheltuiala acestuia, o culegere de cântece inspirate de exemplul lui Rhigas¹⁰. Insurecția, începută în primăvara anului 1821, s-a desfășurat pe două căi distincte: cea din Moldova, constituită în cea mai mare parte din trupe românești și grecești, era condusă de Alexandru Ipsilanti. În Țara Românească, trupele erau formate din români, în frunte cu Tudor Vladimirescu. Sprijinul armat așteptat din partea Rusiei nu a mai venit, iar alianța inițială a celor doi șefi revoluționari a fost ruptă pentru că în realitate aveau interese opuse: Ipsilanti urmărea guvernarea personală a celor două Principate, în timp ce pentru Tudor Vladimirescu țelul principal era abolirea domniilor fanariote. Luptele s-au încheiat cu înfrângerea armatelor de eliberare ale amândurora, dar au determinat Poarta să înlocuiască domniile fanariote cu domniile pământene (Principatele Române rămânând însă în raport de vasalitate față de otomani). Grecii au continuat lupta armată, așa cum se știe, până în 1830 când a luat ființă statul grec modern.

⁶ Numele apare pe o filă anterioară (159r), în dreptul acestui cântec fiind notat του αυτού (de același).

⁷ Δεύτε Έλληνες γενναίοι/ δράμετε προθυμώς νέοι/ εις τον Παρνασόν/ πατριής κληρονομίαν/ έχοντες την ευφύιαν/ και φιλίαν των μουσών.

⁸ Ca și în cazul cântecului precedent, autorul e sugerat prin mențiunea „de același”, numele lui Vasilis Vyzantios apărând pe fila 172v.

⁹ Copierea manuscrisului se datorează lui Theodor Fokeos și Stavrakī Vyzantios.

¹⁰ Ηθικά τινά ποιήματα, εραμισθέντα και τύποις εκδοθέντα εν τη δι'εράνου φιλομούσων ανδρών νεοσυστάτω Ελληνική Τυπογραφία. Επιμελεία και διαπάνη Μανουήλ Βερνάρδου του Κρητός, εν Ιασίου, 1814.